

EXAMINATION OF RELIGION AND WOMEN RELATIONSHIP IN TERMS OF RELIGIOUS SOCIOLOGY

Mustafa CEMALLIOĞLU *

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, mstfcemallioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3728-3919

Received Date: 03.09.2022 Revised Date: 05.10.2022 Accepted Date: 02.11.2022

Copyright © 2022 Mustafa CEMALLIOĞLU. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Social change is a reality experienced in every society in the social sense. One of the most important areas where social change is experienced is the religious life and attitudes of women. This change is a painful process because our country has the characteristics of a transition society. Our society has become an area where both modernity and traditional clash. The issue of women can be examined in many ways and in many fields. However, in this study, it is tried to reveal the effect of religion and tradition on the relationship styles of women in social, political and economic life, and the roles of women and men. In our research, on the other hand, there is the transformative effect of changing socio-cultural and economic conditions on religious perceptions and lives. In this study, we tried to examine the behavior of women in terms of religious belief and sociology according to changing social conditions. As a result, women's religiosity is a phenomenon that embodies women's religious thinking, living and attitude. Every closed or open society is affected by social change. While women's religiousness feels the effects of modern life, it also preserves traditional values.

Keywords: Gender, Religion, Women, Sociology of Religion.

DİN VE KADIN İLİŞKİSİNİN DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZET

Toplumsal değişim, sosyal anlamda her toplumda yaşanan bir gerçekliktir. Toplumsal değişimin yaşandığı en önemli alanlardan biri de kadınların dini yaşantı ve tutumlarıdır. Bu değişim ülkemizin bir geçiş toplumu özelliği göstermesinden dolayı sancılı bir süreç olarak geçmektedir. Toplumumuz hem modernitenin hem de geleneksel olanın çatıştığı bir alan haline gelmiştir. Kadın meselesine birçok yönden ve birçok alanda inceleme konusu edilebilmektedir. Ancak bu çalışmada, kadının toplumsal, siyasal, ekonomik yaşamda karşılaştığı ilişki tarzları, kadın ve erkek rolleri üzerinde dinin ve geleneğin etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Araştırmamızda ise bunun karşı tarafında, değişen sosyo-kültürel ve ekonomik şartların dini algılar ve yaşayışlar üzerindeki dönüştürücü etkisi yer almaktadır. Bu çalışmada değişen toplumsal şartlara göre kadınların dini inanç ve sosyolojisi açısından davranışlarını incelemeye çalıştık. Sonuç olarak kadın dindarlığı, kadınların dini düşünüş, yaşayış ve tutumunun somutlaştığı bir olgudur. Kapalı veya açık her toplum sosyal değişmeden etkilenmektedir. Kadın dindarlığı da modern yaşantının etkilerini hissetmekle birlikte geleneksel değerleri de korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Din, Kadın, Din Sosyolojisi.

1. GİRİŞ

Sosyal bir olgu olarak din, toplumdaki bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyen bir kurumdur. Aynı zamanda dinin sosyal yönü, diğer kurumlardan etkilendiğini düşündürmektedir. Diğer bir deyişle, toplumsal yapı ve değişim dini büyük ölçüde etkilese de; toplumun algısını, düşüncesini ve davranışını etkileyen faktörlerden biridir. Ataerkil yapı ve din bağlamında, grup ve toplumsal kategori düzeyinde bakıldığında cinsiyetler arasındaki farkın da bir analiz birimi olduğu görülmektedir. Toplumsal ilişkiler toplumsal cinsiyet rolleri ve tutumları etrafında şekillenmektedir. Dini mekanizmalar bu rollerin kilit unsurlarıdır.

Din, hem bu rollerin oluşmasında ve yayılmasında hem de değişime dirençli bir yapıya kavuşmasında etkilidir. Bu anlamda din(ler) meşrulaştırıcı unsurlardır. Din ve cinsiyet rolleri arasındaki ilişki burada bitmemektedir. Kadınların değişim sürecindeki rollerinin farklılaşmasında ve farklı bir boyut kazanmasında dini mekanizmalar etkili olabilmektedir. Toplum kadını farklı görüyorsa aynı zamanda kadının dindeki konumu da farklı konumlanmaktadır. Toplumsal yapı, olgu ve süreçler üzerinde etkilidir. Bir sosyal aktör olarak insan, toplumda hazır bulunduğu, verili, sosyal yapıdan etkilenmekte ve sosyal yapı tarafından davranışlarına yön verilmektedir.

İnsan toplum tarafından aksiyonda bulunan ve şekillendirilen bir varlıktır. Bu anlamda kişinin davranışları, ortaya çıkan ilişki ağlarının oluşumu, bireyden önce var olan yapının etkisi altındadır. Bu bağlamda kadınlardan beklenen roller de farklılık göstermektedir. Din, toplumsal platformun tek boyutlu bir unsuru değildir. Bu çerçevede kadın ve din ilişkisi kurulurken bu ilişki tek boyutta kurulamayacaktır. Kadınlar için belirlenen rol beklentileri farklıdır. Statü kazanma kanallarından biri de dini mekanizmalar olabilmektedir. Kadınların kurumsallaşmış dinde statü kazanması daha zordur ve kadınlar genellikle hayatta anlam, prestij, eylem ve davranışlarını meşrulaştırma gibi dinden türetilen işlevleri kurumsal din aracılığıyla değil, alternatif dini söylemler aracılığıyla elde etmektedirler.

Toplumların kümülatif ruhunun yaratıcı zihniyeti değişime en dirençli olanıdır. Maddi kültür unsurları daha kolay ve hızlı değişirken, bu tür manevi kültür unsurları farklı sosyal koşullarda ve farklı zamanlarda yeniden üretilmektedir. Toplumun cinsiyet anlayışı, cinslerden beklenen tutum ve davranışlar genellik ve yaygınlık sergilemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin varlığı teoride varsa da toplumsal alana tam olarak yansımamaktadır. Bu cinsiyet eşitsizliği zaman zaman azalıyor gibi görünse de bazı süreçlerde eşitlikçi tutumların ortaya çıkması beklense de çoğu zaman aradaki fark korunmaya devam edilmektedir. Eğitimle kadın-erkek arasındaki farklılaşma ne denli kapanmaktadır? Eğitim bu konuda çok önemli bir faktör olsa da aradaki mesafe bu süreçte kapanmamaktadır. Diğer sosyal deneyimler devreye girdiğinde, değişimin hızında ve yönünde bir gözle görülür bir fark ortaya çıkmaktadır.

Din olgusu ile kadın arasındaki ilişkiye bakacak olursak, tek bir kadın kategorisi yoktur ve din, teori ve pratikte bütün bir kategori oluşturmamaktadır. Başka bir deyişle, farklı sosyal ve tarihsel bağlamlarda hem insanların dini anlayışları hem de uygulamaları farklıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki tarih ve toplumu parçalara ayırmak, kategorize etmek, belirli bir dönemde bir olayı tetiklemek bilimsel olarak mümkün olsa da insanlık tarihinin etkileşimi, sürekliliği ve benzerliklerini de yadsımak mümkün değildir.

Küreselleşmeden önce insanların inanç ve etnik kökenleri farklı olsa bile, birbirlerinin varlığından haberdar olmayan insan gruplarının benzer sosyal, fiziksel veya coğrafi koşullara benzer tepkiler verebildiğini örneklendirebiliriz. Din, milliyet vb. unsurlar farklı yapı ve süreçler ile eklenerek kendilerine özgü olan yeknesak bütünler

meydana getirebilmektedir. Bu tezde hem erkek hem de kadın kategorileri ele alınmış ve kategorilerin küresel ölçekte kabul gördüğü düşünülmüştür. Her toplum, hem biyolojik hem de toplumsal olan bu iki kategoriye düşüncesinde yer vermiş ve toplumsal ilişkilerini çoğunlukla buna göre düzenlemiştir. Ancak Türk toplumunun “cinsiyete” bakış açısı farklıdır. Bu bir anlamda tümel bir yaklaşımdır. Daha spesifik bir bağlamda, Kahramanmaraş'ın din ve kadın arasındaki cinsiyet rolleri ilişkisi, yerel farklılıkların yanı sıra hem küresel hem de Türkiye ölçeğinde paralel genellemeler yapılmasına izin vermektedir. Bütün bunlardan hareketle tezin ana çıkış noktası olan problemi şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

2. KADIN DİNDARLIĞI BAĞLAMINDA DİN-SOSYAL DEĞİŞİM İLİŞKİSİ

2.1. Din–Toplumsal Değişim İlişkisi

Din toplum ile etkileşim halindedir. Çünkü din, toplumun kendine özgü sosyo-kültürel yapısını değiştirmek amacı ile ortaya çıkmıştır. Bunu başarmak için toplumla etkileşime girmesi gerekmektedir (Açıkgöz, 2010: 12).

Din mensupları, onu ritüeller ve normlar aracılığıyla somutlaştırır ve toplumsal yaşamın içine yerleştirir. İnsanlık tarihine din ve toplum ilişkisi açısından bakarsak, bu etkileşim açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda olaya bakacak olursak sosyolojinin iki konusu sosyal değişim ve din de bir birliktelik söz konusudur. Dolayısıyla toplumsal yapıdaki her değişiklik dini bir şekilde etkilemektedir. Çünkü toplumsal yapı; kültür, din, ekonomi, siyaset ve diğer faktörler bir bütünlük arz etmektedir. Birindeki meydana gelen değişiklik, diğerlerini de etkilemektedir. Yani toplumsal yapıda görülen kıvılcım, toplumun yapısına göre başka alanlarda da etkili olmaktadır. Bu etki sadece tek taraflı değildir. Yani toplumsal değişim sadece dini etkileme konumunda değil, aynı zamanda dinden etkilene konumunda yer almaktadır (Açıkgöz, 2010: 12).

Kısacası, toplumsal değişim ile din arasındaki ilişki temel olarak iki türdür. Birincisi, dinin etkili olduğu din ve toplumsal değişim ilişkisi, ikincisi ise dinin etkilendiği toplumsal değişim din ilişkisidir (Günay, 2003: 368).

2.2. Dinin Etkili Olduğu Sosyal Değişim İlişkileri

Toplumlar bir sosyal sistemler bütünü olarak tanımlansa da din bu sistemler içerisinde yerini almaktadır. Bu sosyal sistem içerisinde din; normları, değerleri ve ritüelleri aracılığıyla diğer sistemleri etkilemiştir. Bu bağlamda din, insan davranışlarında ve toplumsal ilişkilerde tarihsel değişimin en güçlü etkenlerinden biridir (Açıkgöz, 2010: 13).

Dinin etkili olduğu din-sosyal değişim arasındaki ilişki, herkese uyan tek bir ilişki değildir. Toplumsal değişimin arka planında din bazen ve bazı durumlarda engel olmakta ya da yavaşlatıcı, statükocu olabilirken, bazen ve bazı durumlarda ise hızlandırıcı olabilmektedir. Bazen sosyal değişimin kendisi sosyal değişimde bir faktör olabilmektedir. Kısacası din, toplumsal değişimin önemli bir kaynağıdır (Açıkgöz, 2010: 13). Din bazen toplumsal değişimi yavaşlatabilir veya engelleyebilir, bazen de değişimi tetikleyebilmektedir. Dinin değerlerin savunucusu olarak muhafazakar rolünün yanı sıra, yeni değerlerin yaratıcısı olarak devrimci karakteri, din sosyologlarının ve hatta filozofların dikkatini çekmiştir. “Materyalistlerin, genellikle idelerin ve özellikle de dini

idelerin, gerçek sebepler olarak gördükleri ekonomik faktörlerin “epifenomenleri” olduklarını kabul ettiklerinden dolayı dinin toplum hayatında sadece değerlerin korunması fonksiyonunun bulunacağını ve dolayısıyla da onun sosyal değişimin etkin bir faktörü olamayacağını ve hatta ona engel olduğunu öne sürmektedirler. Buna karşılık idealistler ve mesela Hegel’e göre ideler tarihin ve dolayısıyla sosyal değişim olgusunun temel faktörünü oluşturmaktadırlar.” (Günay, 2002: 371).

Toplumsal değişimlerin kadınların dindarlığı üzerindeki önemi de değişmektedir. Çünkü değişime direnen “kutsal” tecrübelerin varlığı somut örneklerle kadın dindarlığında da mevcuttur. Çoğu kadının kabul edip onayladığı ve uyguladığı pek çok uygulamanın dini inançlara dayalı olması buna bir örnektir. Örneğin, halk dindarlığı olgusunu örnekleyebilecek pek çok uygulamanın kadınlar için dini bir temele sahip olması, bu uygulama veya inançların değiştirilmesini zorlaştırmaktadır (Açıkgöz, 2010: 17).

2.3. Sosyal Değişimin Din Üzerindeki Etkileri

Din, toplumsal değişim açısından üzerinde durmamız gereken, toplumsal değişimin din üzerindeki etkisidir. Din, insanlık tarihi ile eşit bir zamanlamaya sahiptir. Başka bir deyişle din, var olduklarından bu yana toplumlarda önemli bir unsur olmuştur. Diğer bir deyişle din olgusu, diğer toplumsal unsurlarla birlikte hemen her toplumda varlığını sürdürmüştür. Dinin toplumsal yaşamda böylesine bir yeri olmasına karşın, onda meydana gelen değişimlerin dışında kalamamaktadır. Çünkü değişim, sistemin tüm parçalarını etkilemek demektir. Din, kutsal inancından kaynaklanan değişim dinamikleri nedeniyle değişime öncülük etme yeteneğine sahip olsa da, bunu içinde bulunduğu toplumdaki bağımsız olarak yapamamaktadır (Açıkgöz, 2010: 17).

Sosyal çevrenin din üzerindeki etkisi toplumların yapılarıyla yakından ilgilidir. İlkel insanların yaşamında merkezi bir rol oynamış ve önemli bir fonksiyon göstermiştir. Bu durum, az gelişmiş ve geleneksel değerlere bağlı toplumlarda daha çok görülmektedir. Ancak gelişmiş ve seküler toplumlarda din, kurumsal alandan ziyade birey üzerinden yaşanmaya başlanmış ve çeşitli dinsel hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Başka bir deyişle, bu merkezi din bir nevi yerini sınırlı etki alanlarına sahip din olgusuna bırakmıştır (Açıkgöz, 2010: 17).

Dinin uygulama alanı, yani vücut bulduğu yer sosyal hayattır. Onu bu hayattan çıkaramayız. Din soyut bir olgu olmakla birlikte somutlaşan toplum ya da toplumsal yaşamda yaşanan toplumsal değişimlerden etkilenmekte ve onun mantığına göre şekillenmektedir. Aslında İslam hukukunun hükmü (ezmanın ve tagayyürü ile ahkâmın tegayyürü kaçınılmazdır) kabul edilmiş bir ilkedir. Dinler de bu değişime açıktırlar. İnsanların yaşam tarzlarında ve ekonomik yapılarında meydana gelen değişimler dini hayatlarına da yansımıştır. Kadın dindarlığında, gelenekselliğin aynı zamanda değişmeyi engelleyen bir yönü olmakla birlikte, dinsel inanç, tutum ve uygulamalarda pek çok köklü yenilik görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının çağın koşullarında yaygınlaşması, bilgi edinme yöntemlerinin çeşitlenmesi, eğitim ve çalışma olanaklarının artması, kadınların sosyal hayata daha aktif katılımı, maneviyata bakış açısının değişmesi gibi unsurlar dindarlığın zihinsel ve biçimsel yönlerinde değişimin meydana gelmesini sağlamıştır (Günay, 2002: 376).

3. DİNİ TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİNDE KADIN

Toplumun oluşumunda kültür ve değerlerin aracısı olarak kadının konumu yadsınmaz. Bu nedenle tarihsel süreç hep kadının toplumdaki konumundan söz etmiştir. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan toplumsal değişimler, modernleşme, küreselleşme ve hızlı toplumsal değişimlerle birlikte kadının toplumsal rollerinin de değişmesi kaçınılmazdır. Toplumlarda yaşanan değişimleri daha iyi anlayabilmek için kadınla ilgili sorunlara ve çözümlerine sosyolojik bir bakış açısıyla bakmak gerekmektedir. Bu nedenle kadın konusu sosyal bilimlerde yıllardır çalışılmakta ve halen tartışılmaya devam edilmektedir (Apak, 2019: 26-27).

Toplum, bir sosyal birim olarak kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Birey doğduğu toplumda toplumsal cinsiyet kavramına göre yaşamı boyunca şekillenen bir toplumsal süreci yaşar (Karakaya, 2018: 40). Sosyalleşme sürecinde kadın ve erkek toplumdaki farklı değer ve rol beklentileri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu rolleri çocukların oynadıkları oyuncaklar, giyecekleri renk ve seçtikleri meslekler belirlemektedir. Kadın ve erkek, farklı toplumlarda farklı toplumsal roller üstlenirler (Vatandaş, 2007: 30). Bu da bireylerin kültürel, sosyal ve dinsel davranışlarının çeşitliliğini beraberinde getirmektedir.

Kadınların sosyal hayatta, kişisel gelişimde ve yüksek eğitim seviyesinde daha görünür olmaları ülkemizdeki geleneksel dinî-kültürel kadın anlayışını değiştirmiştir. Bu değişimden hareketle bu bölümde kadın meselesi dini toplumsallaşma bağlamında ele alınmaktadır (Apak, 2019: 28).

3.1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın

Toplum kadın ve erkeklerden oluşan bir yapıdır. Bu biyolojik olarak basit bir fark gibi görünse de kadın ve erkeğin toplumdaki yeri daha derin açıklamaları gerektirmektedir.

Toplumsallaşma süreci cinsiyet alanları üzerinden değerlendirdiğimizde, erkekler ve kadınlar için farklı anlamlar taşımaktadır. Bu süreçte kadınlar kamusal alan dışında pasif bir yaşama hazırlanırken, erkekler kamusal alanda baskın ve yöneten bir kimliğe hazırlanır. Bu farklılık tarihsel süreçte farklı toplumlarda farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Sosyo-kültürel ifadeler ve modernleşme ile bu farklılık değişmiş ancak tamamen ortadan kalkmamıştır (Karakaya, 2018: 40).

Kadınların ve erkeklerin toplum içinde farklı rolleri, sorumlulukları ve görevleri vardır. Kadınların ve erkeklerin kişisel tercihlerini veya yeteneklerini değil, toplumsal cinsiyet rollerini belirlerler (Bhasin, 2003: 30). Geleneksel toplumlarda kadının anne rolünde çoğunlukla evde aile ile sınırlı bir yaşam sürmesi beklenir, ancak erkek evin dışında aileyle ilgilenir ve statü olarak kadından üstündür. Modernleşme süreciyle birlikte kadınların eğitim düzeyi ve iş imkanlarının artması, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin de değişmesine neden olmuştur. Kadınlar ev dışında ailenin geçimine katkıda bulunurken, erkekler ev işlerinde ve çocuk bakımında birbirlerine yardım etmeye başlamışlardır. Böylece kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri benzerlikler göstermeye başlamıştır (Ersoy, 2009: 228).

Toplumsal cinsiyet, toplumsallaşma sürecinde sürekli olarak yeniden öğretilmekte ve üretilmektedir. Bu süreçte değişen bir yapıya sahip olan cinsiyet, zamana, dini kültüre, topluma ve etnik yapıya göre değişmektedir (Yapıcı, 2016: 24).

3.2. Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Din

Din, özünde kutsalla olan ilişkilere dayanmakla birlikte, inananların bireysel ve toplumsal yaşamını anlamaya ve yönlendirmeye yardımcı olur (Yapıcı, 2016: 53). Dinler içinde buldukları sosyo-kültürel yapı ile etkileşim içindedirler. Din, kurumları şekillendirir ve toplumdaki sosyal değerleri etkilemede güçlü bir belirleyici faktöre sahiptir. Dolayısıyla sosyal hayatın her alanında dinin etkisi görülmektedir (Apak, 2019: 30-31).

Din ile kadın arasındaki ilişki değişmez ve sabit durumlar değildir. Din toplumsal değişime açık bir konudur. Dinin kadınların yaşamları üzerindeki etkisi çeşitli ve dinamiktir. Dinler, kadının toplumdaki konumunu sınırlayıp zayıflatsa da, güçlendirici ya da en azından olumlu bakış açıları da içermektedir. Dolayısıyla dini yapıların kadını hem bağımlı hem de özgür kıldığı söylenebilir (Toker, 2012: 732).

Din, toplumsal cinsiyet değerlerinin ve toplumun algılarının ve toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda önemli bir rol oynar. Din, toplumsal yaşamda kadın ve erkek kimliğinin oluşmasında da önemli bir rol oynar. Kadının giyiminden aile, eğitim, sosyal yaşam ve işe katılımındaki rolüne kadar her alanda din ve kültürün kadının toplumdaki varlığına etkisini görmekteyiz. Aynı zamanda din, toplumun cinsiyete yaklaşımlarının meşruiyet kazanmasına da yol açmaktadır. Böylece din, kadınlara toplumdaki rollerini gönüllü olarak benimseme ve içselleştirme fırsatı vermektedir (Çelik-Şahin, 2009:147). İnsanlar din kültürünün etkisi altında ortaya çıkan cinsel değer ve kalıpları benimsemekle kalmayıp, aynı zamanda mutlak ve değişmez olarak kabul edilebilirler. Aslında bu değer ve kalıplar, dindar olmayan bireylerin de bunları benimsemesine ve hayatlarına yansıtmasına yol açarak toplumun egemen kültürüyle bütünleştirmektedir (Apalı, 2011: 55-56).

Bireylerin dini hayatını çeşitli değişkenler etkilemektedir. Cinsiyet, yaş, mesleki durum, sosyo-ekonomik durum, sosyal çevre, aile, kentleşme, eğitim ve teknolojik değişimler bireylerin dini bağlılıklarını etkili bir şekilde etkilemektedir. Modernleşme ve hızlı toplumsal değişimlerle birlikte gelenekten modernliğe geçen ülkemizde dinî hayat söz konusudur (Günay, 1999: 264). Kadınlar açısından bakıldığında, günümüzde tanınma, eğitim düzeyi ve çalışma yaşamının artmasıyla birlikte ekonomik özgürlüklerine kavuşan kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde de değişim gösterdiği gözlemlenebilmektedir. Sonuç olarak söz konusu değişimler kadınların dini hayatını da etkilemiştir.

4. DİN VE KADIN İLİŞKİSİ

Din ve kadın ilişkisi çok boyutlu ve karmaşık bir konudur. Dinler kadınları kısıtlayıcı kurallar koyarken, kadınları güçlendiren kurallar da getirmektedir. Din ve kadın ilişkisi asla tek taraflı nitelik taşımamıştır. Dinlerin kadınları nasıl gördüğüne ek olarak, kadınların da dine karşı tutum ve davranış kalıpları vardır. Dolayısıyla geleneksel anlayışta yetişmiş bir kadın ile modern anlayışta yetişmiş bir kadının dine karşı tutumu da farklıdır (Savaş, 2012: 21).

Din, hayatın her alanına nüfuz etmiş bir olgudur. Din ile kadın arasında her dönemde bir etkileşim olmuştur. Özellikle erkek egemen toplumlarda dinin tüm yönlerinin kadınlar üzerinde görünmesi beklenmiştir. Hatta “İslam’da Kadın” veya “İslam’da Kadın ve Aile” başlıklarıyla hazırlanmış birçok kitabın yazarı “İslam’da Erkek” veya “Kuran’a Göre Erkek” gibi kendilerini daha fazla ilgilendiren konuları ele alma gereği duymamışlardır. Bir kadının dış görünüşü, değişen yaşam koşullarında her

zaman eleştirisi olsa da, dinsel açıdan hassas birçok erkek, dış görünüşünün dine uygunluğunu sorgulamaya zahmetine girmemiştir. Elbette böyle bir durumun toplumun gelenek ve göreneklerinden ve ataerkil düşünce yapısından kaynaklandığı düşünülebilir (Savaş, 2012: 21).

Bu konuda erkekleri eleştiren Sucu, günümüz toplumunda kadınlara yönelik pek çok dini ve geleneksel söylemin erkeklerin egemenliğinde olduğuna ve dinin yanlış yorumlandığına inanmaktadır. Aynı zamanda güç ve otoriteden vazgeçmek istemeyen bu anlayış, din adı altında kadının toplumdaki yerini sınırlamaya çalışmıştır (Sucu, 2005: 85).

Kadın konusundaki yanlışlıkların bir nedeni de kadınların psikolojik ve sosyolojik yönlerinin unutulması ve onların sadece biyolojik varlıklarının gündemde tutulmasıdır. Böyle bir durum kadınları yormakta ve toplumda bazı sapmalara yol açabilmektedir. Bu zihniyete sahip kişiler kadının; *“Allah’ın yeryüzünde yarattığı halife olduğunu, en güzel surette yaratıldığını, tekliflerin muhatabı olduğunu, sınındığını, yeryüzünü imar etme, ölme ve yeniden dirilip hesaba çekilme ve ne yapmışsa onların karşılığını görme”* konumunda olduğunu ve bu konumda yer alan tüm insanlar gibi *“...Üstün olanınız en muttaki olanınızdır...”* (Hucurat, 14) ayetini kimi zaman görmezden gelebilmişlerdir. Bu duygu ve düşüncelerin devamında, İslam’ın ruhu sayılan adaletin sağlanmasına karşı en muhalif davranışlar toplumda görülmeye başlamıştır (Durmuş, 2008: 101, 102).

Sosyal hayatta “ben de varım” demek isteyen kadınların, bazı toplumlarda akıldan ve dinden yoksun oldukları için sosyal faaliyetlere katılmalarına izin verilmemektedir. Kendini geliştirmenin yolunu bulamayan birçok kadın artık bu durumu yadsımıştır. Toplumda cinselliğiyle değil, yetenekleriyle var olmak isteyen inançlı bir kadın ise ataerkil düşünceye karşı çıkmış ve modernlik, çağdaşlık, feminizm gibi kavramlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Savaş, 2012: 22).

Kendi alanlarının daraldığını düşünen erkekler, bu durumda kadının evde olması gerektiğini söylemektedirler. Kadın toplumdan dışlanırken, onların da Allah’ın yeryüzündeki temsilcisi olduğu unutulmaktadır. Altan’ın (2010: 157) işaret ettiği gibi, bugün çoğu Müslüman ülkede geleneksel dindarlık anlayışıyla büyüyen birçok erkek, kadınların özgürleşmesinden ve hayata dâhil olmasından korkmaktadırlar. Burada özgüven eksikliği bulunmaktadır. Bu durum dine mal edilemez çünkü kadın her toplumda ezilmiş ve hor görülmüştür. İşte İslam dini, kadına haklarını veren en mükemmel dindir. Ataerkil bir zihniyet içinde büyümüş, kadınlara değer vermeyen bir suçludur; İslam dini değildir ve İslam dini bundan sorumlu tutulamaz (Sucu, 2005: 41).

Kadınlar insanlığın yarısı değil, çok daha fazlasıdır. Çünkü insanlar toplumu oluştururken, insanlar da kadınlarla birlikte var olmaktadır. Kadının manevi, sosyolojik ve psikolojik varlığını yok sayan bir toplum; doğal olarak özgüvenini kaybetmiş kadınlar tarafından yetiştirilirse, hayata küskün, içerisinde son derece büyük açlıklar barındıran, aklıdan geçeni ifade edemeyen, dışarıda başka, içeride başka iki yüzlü bir anlayış ortaya çıkarır (Altan, 2010: 156, 157).

Kadının toplumsal hayattaki konumu hem dinler hem de toplumun değer yargıları tarafından şekillenmektedir. İslam dini toplum içinde kadını yok saymasa da birçok Müslüman ülkede kadınlar hak ettikleri saygınlığı kazanamamıştır. Kadın henüz cinsel bir obje olmanın ötesine geçmemiştir. Kadınların statüsüne her zaman erkekler karar vermiştir. Babasının kızı, kocasının karısı ve çocukların annesi olabilen bir kadın, başka bir pozisyonda olmak isterse ki bu çoğu zaman rol çatışması ya da kendini bulma sonucu olur. Kadın bu istekleri ile beraber zorluklarla yüz yüze kalacağını bilmektedir.

Kadının toplum içindeki konumu halen tartışmalı olsa da kadın meselesi İslam'ın en zor ve karmaşık konularından biridir.

Geleneksel bir kadınla modern bir kadını karşılaştırdığımızda; modern kadın, yalnızca bu dünya için var olan dişi ve çok sahipli bir varlık haline getirilmişken, geleneksel kadın tek sahipli ancak sürekli olarak ikincil duruma maruz bırakılmıştır (Bkz. Durmuş, 2008).

Modernleşmiş kadın aynı anda hem dindar hem de modern olmak arasında sıkıştırılmıştır. Ancak dindarlık modernleşmeye veya çağdaş olmaya engel değildir. Dini sembollerin daha çok kadınlar üzerinde görülmesi, dindar kadınların dikkatleri kendilerine çekmesini sağlamıştır. Erkekler için durum farklıdır. Modernlik anlayışının kadının dışsal görünülüğüyle sınırlı kalması, özellikle kadının kamusal faaliyetlerinde modern kadın ile din arasında çatışmalar yaratmıştır (Tekin, 2004: 95).

Bu durum, dini hayatın sosyal bir olay olduğunu ve modernleşmenin de dini hayat gibi sosyal bir olay olduğunu göstermektedir. Modern olmak aynı zamanı paylaşmaksa, o zaman herkes moderndir. Ancak farklı dünya görüşlerine sahip insanlar birbirlerine pek tahammül edemedikleri için konuşarak çözülebilecek pek çok sorun katlanarak büyümekte ve çözümsüzlüğe doğru yol almaktadır. Çağdaşlaşmak ya da zamanın daha ötesine gidebilmek, ilerlemek kavramları din ile yarıştırmakta ve çatıştırılabilir duruma getirilmektedir. Sucu'ya göre din ve çağdaşlaşma birbirine karşı olan iki zıt kavram olarak önümüze serilmekte ve çağdaşlaşmaya duyulan her tepkinin de dini niteliğe büründürüldüğü tespitini yapmıştır (Sucu, 2005: 68).

Değişim taraftarı olanlar farklı bir yaklaşım sergileyerek dini değerleri değişimin önünde bir engel olarak görmektedirler. Bu yüzden dinle ilgili her şeyden daima uzak durmaya çalışırlar.

Ülkemizde sadece dindar kadınlar haksızlığa uğradıklarını söyleyerek hayata farklı bakan diğer kadınların haklarını yok saymamamız gerekmektedir. Toplumun ana unsurunun kadın olduğu açıktır. O, sosyolojik anlamda ailenin temel direği, kültürün yaratıcı unsuru, manevi değerlerin savunucusu ve nesilden nesile aktarımıdır. O, yine dini hayatımızın iç boyutuna yön veren en önemli muhataplardandır (Sucu, 2005: 10).

Bir toplumun sosyal yapısını belirleyen unsurlardan biri olan dinin yanı sıra toplumu oluşturan gelenek ve görenekler, sosyal ve kültürel şartlar, ekonomik yapı, savaşlar, göçler, kentleşme vb. bu değişim ve gelişmelerin toplumun tüm bireylerini etkilemesi kaçınılmazdır. Kadını anlamaya çalışırken toplumu bir bütün olarak ele almalı ve onu etkileyen tüm unsurlarla birlikte ele almamız gerekmektedir. Çünkü kadın unsuru kesinlikle hayatın her alanıyla bağlantılıdır. Kadınları sadece dini modellerden yola çıkarak anlamaya çalışmak, bir kısır döngü içinde yürümek olur. İnsanları bir bütün olarak görmeye çalışmak da ön yargılardan kurtulmamıza yardımcı olur.

Araştırmaya göre kadınlar erkeklerden daha dindar çünkü kadınlar dindarlığın boyutlarına giren özellik ve davranışlara daha fazla değer vermektedir. Bu bakımdan kadınlarda dine ilişkin algı ve tutumların erkeklere göre daha yoğun ve güçlü olduğu söylenebilir (Bkz. Uysal, 2006). Sonuç olarak, kadınlar erkeklerden daha fazla dini eğilim gösterme eğilimindedirler (Günay, 2006: 52).

Cinsiyet rollerinin farklılaşması ve yeni algılama biçimleri, hem geleneksel anlayışı hem de ibadetlerdeki cinsiyetler arasındaki farkı sorgulamamızı sağlamaktadır. Ayrıca, kentleşme derecesine ve kentsel imkan ve olanakların (eğitim, meslek ve gelir gibi) artmasına bağlı olarak kadınların dindarlık algılarının farklılaştığı, şekilcilik ve formalizmden uzaklaştığı, bazı dinsel inanç ve yükümlülüklerin sorgulandığı gözlemlenmiştir (Çelik, 2006: 98, 99). Örneğin günümüz kadınının dinin ibadet ve sosyal

yönlerini ihmal ederek dinin daha tasavvufi yönüne yönelmesi dikkat çekicidir (Bkz. Tekin, 2004).

Kadınların sosyal rolleri ve ilişkileri erkeklerinkinden farklıdır. Çünkü kadınlar sosyal hayatta erkekler kadar aktif değiller ve sosyal hayata katılımları erkeklere göre daha sınırlı kalmıştır. Bu da kadınların dindarlığının daha güçlü ve baskın hale gelmesinde önemli bir etkidir (Günay, 1999: 98).

Araştırmalarda erkekler dinin kurumsal boyutuyla ilişkilendirilirken, kadınlar daha çok türbe ve mevlit gibi popüler dindarlıkla ilişkilendirilmektedir. Araştırmalar, kadınların dinin kurumsal boyutunun dışında kalmalarına rağmen erkeklere göre dini yaşama daha fazla bağlı olduklarını göstermektedir (Açıkgöz, 2010: 8).

Kadınların genel olarak çalışmaması, düzenli bir gelire sahip olmaması ve sınırlı bir ev hayatı yaşaması, dini ibadet ve uygulamalara katılımlarını önemli ölçüde etkilemekte, erkeklere göre daha yoğun bir ritüel yaşama yol açmaktadır (Şahin, 2008: 338; Akbaş Özer, 2019: 14).

İnsanların sosyal hayatlarındaki risk seviyesi, onların dindarlık biçimlerini, erkeklerin risk alma istekliliğini ve kadınların riskten kaçınmalarını, dini hayatlarına ve diğer tutum ve davranışlarına yansıtmaktadır. Dindarlık, toplumdaki kontrol edilemeyen şeyleri kontrol etme isteği ve ölüm korkusuyla yüzleşme eğilimi ile yakından ilişkilidir. Riskten kaçınan insanlar, korkuları ve şüpheleriyle başa çıkmak için yasal, kültürel olarak kabul edilmiş bir yol ararlar ve bu arayış, dini inanç ve uygulamalara daha fazla odaklanmaya yol açmaktadır (Çelik ve Şahin, 2006-2009: 161).

Sonuç olarak değişen toplumsal koşullarda kadının dini anlayışı da değişmekte ve bu durumu en çok çalışan kadınlar örneğinde görmekteyiz. Eğitim seviyesinin yükselmesi ve yaşam koşullarının iyileşmesiyle günümüzde yaşam konforu artmış, aynı zamanda laikleşme de yaygınlaşmıştır. Sekülerleşmenin yaygınlaşması, özellikle çalışan kadınlar arasında ibadete yeni boyutlar getirmiş ve dinin toplumsal boyut ön plana çıkmıştır (Savaş, 2012: 24).

4.1. Din Kurumu ve Kadın (Toplumsal Cinsiyet)

Cinsiyet (gander) sırf biyolojik kullanıma sahip değildir. Cinsiyet farklılıklarının da sosyal bir temeli vardır. Sosyal olaylar, eğitim, sosyoekonomik durum vb. değişkenler kullanılmakla birlikte toplumsal cinsiyet de analiz için bir kategori olarak kullanılır. Bu kategori, “ataerkil yapı” teriminden daha fazla açılımlara sahiptir. Pratikte toplumsal cinsiyet kavramı, kadının belirli bir toplumda ve belirli bir dönemde konum ve statüsünde meydana gelen değişiklikleri de ifade etmektedir. Ataerkil kavramsallaştırması daha durağan bir profile dikkat çekmektedir. Toplumsal değişimler ataerkil yapıyı da değiştirmekte ve bu değişimleri tanımlamak toplumsal cinsiyet kavramını gerekli kılmaktadır. Günümüzde toplumsal cinsiyet kavramı, toplumsal değişimin tüm alanlarında, yani siyasi, ekonomik sorunlar, kalkınma ve gelişme sorunları vb. kadınların topluma katılımı ve sonuçları üzerinden değerlendirilmektedir (Çelebi, 1990: 67-80).

Toplumsal cinsiyet kategorisinin analitik bir araç olarak kullanılması, sosyal tablonun daha net ve ayrıntılı bir resmini veren sınıfsal, etnik ve ulusal kategorilerle birlikte kullanılır. Toplumsal sınıfların toplumsal gerçekliği yansıttığı kadar toplumsal cinsiyet sınıfının da bu gerçeği yansıttığını söylemek gerekir. Toplumsal cinsiyet kavramının toplumu sadece kadın perspektifinden analiz ettiğini söylemek yanlış olur. Cinsiyet kategorisinin bir diğer avantajı da kadın ve erkeğin toplum içindeki durumunu inceleme fırsatı sağlaması ve her iki cinsiyetin birbirine göre göreceli konumunu ortaya koymasındır (Bodur, 2004: 22).

Cinsiyet kavramının temel argümanı, cinsiyetler arasındaki statü farklılıklarının toplumsal yaşam sürecinde kendini gösterdiğidir. Değer atfı sosyal bir aktivitedir. Toplumdan topluma ve zaman dilimleri arasındaki göreceliği gösterir. Değerler aracılığıyla sosyal işlevsellik ve doğrulama vardır. Değerler söz konusu olduğunda değerleri üreten, yayan ve içselleştiren mekanizmalardan biri de dini mekanizmalardır (Dökmen,1999: 81-85). Bu değer yapısından kaynaklanan toplumsal normların, toplumun çeşitli kurumlarında davranışlara yön verdiği düşünüldüğünde, dinin işlevsel analiz içerisinde toplumun temel değerlerini güçlendirme görevini üstlenmesi nedeniyle, dinin toplumsal cinsiyet ile ilgili etkili bir norm olduğu sonucuna varılabilir (Bodur, 2004: 22).

Cinsiyet farklılıklarına din bağlamında atıfta bulunulur ve bazen bu durum vurgulanmaktadır. Dinin toplumsal değerleri oluşturma ve içselleştirmedeki işlevleri kutsallaştırma ve dolayısıyla meşrulaştırma olarak ifade edilebilir. Kadınlar ve erkekler davranışta bulunurken, farkında olmasalar da değerleri onları etkilemektedir. Değerler, çoğu toplumun üzerinde uzlaştığı ve insanların erken yaşlarda öğrendiği biçimlerdir.

Özellikle asıl görevi yeni bireylerin sosyalleşmesi olan ailede davranışsal roller basmakalıp bir şekilde öğrenilmektedir. Bu (öğrenme) sosyalleşme süreci, insanları harekete geçmeye motive eden faktörlerin içselleştirildiğini göstermektedir. Öyle ki birey bunları otomatik olarak davranışına uygular ve kökenini sorgulamaz. Bu durum dindar olmayı gerektirmemektedir. Özellikle cinsiyet söz konusu olduğunda, çünkü cinslerin farklı olan davranış kalıplarını benimsemeleri dini renk tonunu zaman içerisinde gizlemektedir. Bir bakıma bu değerler seküler bağlamlar da dahi yeniden üretilebilmektedir (Bodur, 2004: 23).

4.2. Sosyolojik Din Tanımları ve Kadın

Sosyologlar dini tanımladıktan sonra kendi düşünce biçimlerine bir çerçeve oluşturmuşlar ve araştırmalarını bu çerçevede sürdürmüşlerdir. Sosyolojik olarak, dinin fiziksel alanı aşan aşkın boyutu ayrılarak ikinci alana odaklanır (Kirman, 2011: 87). Dinin kutsal, işlevsel ve simgesel içeriği, sosyologları dini farklı açılardan tanımlamaya yöneltmiştir. Bu tanımlarda din, sosyal bilimlerde pozitivizmin hakim olduğu, esas olarak birey ve toplum tarafından oluşturulan inançlardan oluşan bir sistem, yani bir bireyin veya toplumun doğru olarak kabul ettiği ve davranışlarını düzenlediği bir sistem olarak görülmüştür (Taş; 2012: 38).

Din sosyolojisinde dinin üç farklı açıdan değerlendirildiği ve bu tanımlara dayalı çalışmaların ortaya konulduğu söylenebilir. Bu tanımlardan ilki, dinin kutsal ve aşkın yönüne dayanan “substansiyel” özsel tanımdır. Dinin en yaygın tanımı, sosyologların yetersiz bulduğu Rudolf Otto’nun “kutsalın tecrübesi” terimidir ve din için gerekli olan kişisel bilince vurgu yapmasına rağmen geniş çapta eleştirilmiştir. Berger’in ifadesi ile “*Din kendisinde bütün varlığı kapsayan bir kutsal düzen hususundaki beşer tavrıdır. Diğer bir ifadeyle din, anlamı insanı hem aşan hem de içine alan bir düzene inanmadır*” (Berger, 1995:430). Dinin bu tanımı, dinin doğasına, aşkın boyutuna atıfta bulunur ve manevi değeri ile insanı ve toplumu nasıl koruduğuna dikkat çeker (Yeter, 2016: 12).

Bu tanımlardan şu sonucu çıkarabiliriz. Kadının duygusal olarak yaratılmış fitratı, dinin özsel/aşkın tanımıyla paralellik gösterir ve dinin kadınları nasıl etkilediğini göstermektedir. Duygusal olarak eğilimli bir kadın, toplumun diğer kurumlarında olduğu gibi aile ortamında da bu yapıya göre hareket eder ve dini yaşam tarzı, bu her şeyi kapsayan manevi güce bağlı tüm ruhunda ifade edilir. Bu durum, dinin manevi yönünün daha özel olduğu muhafazakar toplumlarda kadınların gerçekleştirdiği dini ritüellerde de

görülmektedir. Cuma sohbetleri, geleneksel bir ayin haline gelen mevlidler ve ilahi metinlerin insanlar üzerindeki manevi etkisine dair yapılan hatm-i şerifler bu duruma şahadet etmektedir.

Dini toplumsal bir fenomen olarak kabul eden Durkheim, dinin toplumdaki rolüne ve işlevine dikkat çekmiştir. Kolektif bilincin oluşmasında dinin etkisi toplumsal bir gerçektir ve bireylerin ve toplumun düşünce biçiminde oldukça etkin bir rol oynar. Dini bir kurum, toplumu oluşturan diğer kurumlarla etkileşim içindedir. Dinin kendisi, aktörü ve toplumu etkileyerek, var olan gelenek ve kültürü etkilemiş ve farklı yorumlarla, farklı yansımalar ortaya çıkmıştır. Sosyolog J. Milton Yinger'in fonksiyonel olarak dinin tanımı, *“Bir grup insanın, hayatın temel problemlerine çözümler bulmak amacıyla, vasıta olarak kullandığı inanç ve pratikler sistemidir”* (Yinger, 1961: 9). Dinin işlevleriyle Yinger, bir kişinin ölüm, ıstırap ve varoluşun nihai anlamı hakkındaki soruları nasıl yanıtladığını ifade eder. Dinin toplum ve aktör üzerindeki pratik etkisine bakmakla ortaya çıkan bu tanım da genel bir geçerliliğe sahiptir.

Dinin aşkın yönü tamamen görmezden gelinmekte ve sadece faydacı bir kurum olarak yüzeysel bir fenomene indirgenmektedir. Ancak dinin kadınların hayatındaki işlevsel yapısı dikkat edilmesi gereken toplumsal bir gerçekliktir. Çünkü aşkla duygusal bağı güçlü olan bir kadın, dini hayatının her alanında rehber olarak görmekte ve eğitimden sosyal hayata, aile hayatından iş hayatına kadar her alanda dinin işlevlerini deneyimlemektedir (Yeter, 2016: 13).

Dinin işlevsel olarak değerlendirildiği din tanımlarında toplumsal işlevselliği ön plana çıkmaktadır. Dinin toplumsal işlevleri yerine getirmedeki meşrulaştırıcı ve tamamlayıcı etkisi, din tanımının temelini oluşturmaktadır. Dini sembolik olarak değerlendiren ve kültürel antropoloji çerçevesinde ifade eden Clifford Geertz, dini şu şekilde tanımlamaktadır: (Yeter, 2016: 13). *“Din, varlık hakkında genel düzen mefhumları formüle ederek; güçlü, daimi ve derin motivasyonlar ve imkanlar uyaracak şekilde insana tesir eden ve formüle ettiği mefhumlara gerçeklik görüntüsü vererek, uyandırdığı motivasyonlar ve imkanların yalnızca “gerçek”den doğduğu intibaini uyandıran bir semboller sistemidir”*. (Geertz, 1966: 4).

Kadınların hayatında dinin işlevselliği daha detaylı ve dikkat çekici niteliktedir. Toplumsal eylemlerinde ve kişisel algısında inancını hayali boyuttan simgesel boyuta taşıyan kadın, inancını içinde yaşadığı topluma yansıtmak için bu sembolleri kullanır. Simgesel iletişimde gelenek, kültür ve dinin etkisi belirli çizgiler ve renklerle kendini gösterir. Kadın, yaşadığı dini, kendi anlam dünyasının sembolleri ve çeşitli dini motiflerle var olan “güzel” duygusu aracılığıyla ifade etmeye çalışır. Kadının dini hayattaki aşkla ilgili hayatının her alanında bu kurumun standartlarını belirleyen kadın, giydiği kıyafet ve aksesuarlarla, özellikle taktığı aksesuarlarla bir nevi sembolik din taşıyıcısıdır. Dinin sembolik yönünün sembol ve motiflerle ifade edilmesi günümüzde yaygın bir davranış biçimi haline gelmiştir. Dini sembollerin kadın ve erkekler tarafından daha fazla kullanılmasıyla birlikte bir pazar doğmuş ve muhafazakar yaşamda “moda” yerini almıştır. Kadınlar inançlarını başörtüsü takma şekline kadar taşımışlardır.

Bireyler dini hayatlarını çok farklı şekillerde ifade etmeye çalışırlar ve bu durumun da etkisiyle bazı nesne ve objeleri kullanarak dindarlıklarının boyutunu topluma bir mesaj olarak iletirler. Dinin bu nesne ve konularla toplumsal ifadesi, tüm toplumsal katmanlarda görülmektedir. Kadınların dini hayatlarının ifadesindeki sembol ve motiflerin yeri, erkeklere göre daha detaylı ve kesindir.

Günümüzde kadınların direndiği ya da bazen bilinçsizce içselleştirdiği pek çok sorun, toplumsal ve kültürel ön kabuller ve kadın erkek rolleri ya da toplumsal cinsiyet

hakkındaki kalıp yargılarla ilgilidir. Bu toplumsal olarak verili kadınlık ve erkeklik kalıpları ve imgeleri, varoluşumuz için çok önemlidir. Bu imgeler, dinlerin ve kültürlerin yıllar içinde kurumsallaşarak oluşturduğu geleneklerin hem ürünü hem de parçasıdır.

Kendini dindar görmeyen insanlar bile bu tarz imgeleri benimsemekte ve bunlarla kendilerini ve zihinlerini kurarlar. Dinler, insanların bu model ve imajları içselleştirmesinde önemli bir rol oynar; çünkü bu kalıpların mutlak ve değişmez olduğunu, yani kutsal olduğunu vaaz etmektedirler. Dini dünya görüşleri, inananlar topluluğunun sınırlarını aşarak, toplumun baskın kültürel akımına girerek, dindar olmayanlar da dahil olmak üzere insanların bilinçlerini ve günlük yaşamlarını derinden etkilerler. Kültürel olarak dünyevi ve ilahi arasında bir ayırım yapılsa da, iki alan birbirine bağlıdır ve aralarında sürekli bir sembolik alışveriş vardır. Dinsel kültürün yaymış olduğu değerler, mitoslar, tanrısal alanın tasavvur ediliş biçimi ve onun etrafında örülen kalıplar, bu kültürde yaşayan kadınların rolleri, statüleri ve imajları ile her zaman yakından ilişkilidir. Bu bağlamda kadın, aile ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ilgilendiren ideoloji ve pratiklerde dinin bütünleyici bir etkiye sahip olduğu söylememiz mümkündür (Berkday, 2000: 9-19).

Dinin kurumsallaşma süreci toplumsal bir temelde gerçekleştiği için, vahyin koşulları ve toplumsal algılanışı tarihsel süreç içerisinde önem kazanmaktadır. Bu anlamda gelenek ve değişimin diyalektiği toplumsal cinsiyetin oluşumunda ve üretiminde de etkili olmaktadır.

Din, tüm deneyimlerin anlamlı bir şekilde yerleştirildiği düzenli bir dünya yarattığı için etkili bir meşruiyet aracıdır. Ayrıca din, dünyayı insan iradesinden bağımsız bir olgu olarak göstermektedir. Bu süreçte iradenin etkisinin azalması konumuzdaki kadınların erkeklere göre daha kadercisi olmasıyla alakalıdır. Toplumsal etkileşimden, işten ve rekabetten kaçınan bir kadın daha kadercidir ve konumunu dini bir bağlamda açıklamaya ihtiyaç duyar. Çünkü dünyanın din tarafından meşrulaştırılan özerk ve baskıcı doğası arttıkça, insanın bu dünyayı yaratma ve sürdürmede oynadığı kendi oynadığı rolü gözden kaçırmaması da o derecede artacaktır (Bodur, 2004: 22).

Kadın ve din ilişkisini incelerken, düşünce ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiden bahsetmek gerekir. Ataerkil sistemin ortaya çıkışı ve yerleşmesi ile dinin ortaya çıkışı ve kurumsallaşması arasındaki ilişki bağlamında bakıldığında bu ilişki hakkında köklü bir tartışma mevcuttur. Bu tartışmanın diğer tarafında, düşüncelerin evreni yönettiğini ve esas olarak toplumsal gerçekliği şekillendirdiğini savunanlar bulunmaktadır. Bu görüşe göre, büyük dini sistemler veya siyasi ideolojiler insanları kendi tasarımlarına göre şekillendirir. Argümanın diğer tarafında, toplumun, üyelerinin onun hakkında geliştirdikleri fikirlere indirgenemeyeceği görüşü vardır: Toplum, gerçeklikten, özellikle maddi gerçeklikten ve onu düzenleyen sosyal ilişkilerden bağımsız olarak var olur (Skinner, 1991: 13-15).

Dini, toplum üyelerini birbirine bağlayan “toplumsal çimento” olarak gören görüşler de bir ifadeyle tek yanlı olmuştur. Dinin bir sosyal bütünleşme aracı olarak işlevi her zaman kesin değildir.

Bu bağlamda düşünce ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkinin tek yönlü olamayacağı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Düşünce toplumdan bağımsızdır ve insan bilincine bağlı değildir. Toplumsal gerçekliğin insan bilincinden bağımsız olup olmadığı, bizim için din bağlamında erkeğin konumunun belirlenmesinde ve kadının davranışlarının şekillenmesinde etkili olduğu için kaderi anlamada etkili olabilecek bir yaklaşımdır.

Dinin meşrulaştırma, düşünce ve fikirleri üretme, kutsallaştırma, geçerlilik ve süreklilik kazanma görevleri halen geçerliliğini korumakta ve toplumsal cinsiyet rolleri alanını kapsamaktadır. Cinsiyet rolleri ve cinsellik de dini anlayış tarafından koşullandırılabilir. Aslında dinlerin en çok konuştuğu alanlardan biri de burasıdır (Ağırman, 2001: 45-49; Karşlı, 2003: 78-90).

Kutsal kitapların “vahyi”nin ve vaaz edilmesinin bir boşlukta değil, belirli tarihsel/toplumsal bağlamlarda meydana geldiği düşünülürse, bunların hepsinin erkek egemen bağlamlar olduğu düşünülürse, cinselliğin düzenlenmesi ve kontrolü anlamına gelir. Cinsellik sekülerleşme sürecinin bir sonucu olarak bazı dini kontrol uygulamaları, özellikle Batı'da seküler kontrol uygulamalarına entegre edilmiş olsa da, dini modeller, motifler, imgeler ve uygulamalar kültürel ana akıma girerek aileyi merkeze alan ahlaki bir söylem oluşturmaktadır.

Kadın ve din, sadece konuyu doğrudan ele alan çalışmalarda değil, sosyal bilimlerin hemen her alanında incelenmiştir. Bu yoğunluk, kadın öznesinin dinlerle ilgili duyarlılığından kaynaklanmaktadır. Kadın nesnelere tarih boyunca var olmuştur ancak son iki yüzyılda görünürlüklerinin arttığı bir gerçektir. İlk defa bu sorun alanı, insanların çoğunluğunun Müslüman olduğu, kadınlar tarafından değil, erkeklerin tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu durum Batıdakinden farklı bir yapı değildir. Batı'da ilk kadın örgütlerini erkekler kurmuştur. Rönesans ve reform hareketine ve felsefi hümanizm akımına bakarsanız, kadın ve toplumsal cinsiyet olgusuna ilişkin ataerkil düşünce tarzından hiç de uzak olmadığı görülmektedir.

Yahudi ve Hıristiyan dinlerinin kurumsallaştığı dönemlerde hemen hemen her mezhep, tarihsel ve toplumsal koşullar bağlamında ataerkil unsurlar barındırmış, ancak Protestanlık da bu ataerkil yapıya dahil olmaktan kaçınmamıştır. Batı'da yaşanan sanayi devrimi ve yayılma süreçlerinde Müslümanlar bir anlamda İslam üzerine düşünürken, kadın meselesi İslam'ın yumuşak karnı denilebilecek bir alan olarak görülüyordu. Bunu dinin kurumsallaşma süreci bağlamında incelenmek gerekmektedir. Dinlerin tezahür biçimleri, yaşadıkları dönemin tarihsel özellikleri ve içinde doğdukları toplumun kültürel özellikleri ile yakından ilgilidir (Günay, 1998: 191).

Orta Çağ'da bazı Hıristiyan mezhepleri kadının insan olup olmadığını tartışmıştır. Orta Çağ'da kadın, şeytanın arkadaşı, suç kaynağı olarak görülüyordu. İngiltere'de XVI. yüzyıla kadar kadınlar kirliliği kabul edildikleri için İncil'i okuyamıyorlardı. Yahudi geleneğinde, kendisini bir kadın olarak yaratmadığı için Tanrı'ya şükretmek için bir dua edilirdi. Yahudiliğin birçok mezhebin var olduğu bilinmektedir. Bu bize şunu vermektedir. Toplumsal etkileşime çok kapalı olan mezheplerde, hemen her konuda olduğu gibi, toplumsal cinsiyetten beklenen rol konusunda da radikalleşme eğilimi vardır. Çoğu Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan reformist Yahudileri arasında kadınların dini alanlara katılımı neredeyse sınırsız olsa da, İsrail'de kadınların dini uygulamalara katılımını ciddi şekilde sınırlayan uygulamalar olabilmektedir. Bu da meseleye dinsel katılım boyutu kazandırmaktadır. Diğer bir deyişle, kadınların dini tören ve faaliyetlere katılımı sınırlı olmakla birlikte, kadınların günlük hayata ve profesyonel iş hayatına katılımları da geliştirilen dini söylemler tarafından belirlenmektedir.

Dinlerin de hukuki bir boyutu vardır. Bu anlamda hukuki yorumlar bireylerin, bizim konumuzda kadınların sosyo-kültürel yaşamlarını da etkilemektedir. Osmanlı Devleti'nin dualist hukuk yapısı incelendiğinde hem örfi hem de hukuki uygulamaların toplumdaki bireyleri etkilediği tespit edilmektedir. Toplumsal yaşam, toplumsal cinsiyet rolleri açısından sürekli inceleme altındaydı. Bu bağlamda din, kadın ve erkeğin hayatında olduğu kadar özel hayat diyebileceğimiz aile hayatında ve toplumsal hayatın

hemen hemen tüm evrelerinde en etkili kurumlardan biri olmuştur. Bu etkinlik sadece ataerkilliği sınırlamak ve güçlendirmekle ilgili değildir. En azından sınırlandırılan sadece kadın özneler değildir. Toplumsal yapının ve tüm toplumsal süreçlerin aynı anda aktif olduğu sosyolojik varsayımına göre, değişim ve statükonun devamı aynı anda gerçekleşebilir. Bu da toplumsal dengeyi korumak demektir. Kadın ve erkek doğumdan itibaren ataerkil bir yapı içinde toplumsallaştırılırsalar da, dini modeller bazen toplumun bir kesiminden geliyorsa, toplumsal koşulların diyalektiğinde farklı uzantılara zemin oluşturabilirler (Bodur, 2004: 25).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu öncesinde yaşanan tarihsel olaylar batılılaşma hareketleri olarak adlandırılırken, ulusal renk değiştirme süreci ve ardından gelen yeni cumhuriyetin yapısal reformları, kadınların bambaşka bir deneyimini gözler önüne sermektedir. Ülkemizde İlahiyatta kadından bahsedilmiyor olsa da din ve laiklik ilişkileri hemen her alanda incelenmektedir. Çünkü dinin kadının sosyo-kültürel süreçteki yerini belirleyen etkileri bulunmaktadır (Bodur, 2004: 27). 1970'lerden sonra yapılan birçok araştırma, kadınların bugüne kadar elde ettikleri birçok yasal haklara rağmen ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan toplumun en çok ezilen ve edilgen kesimi olduğunu göstermiştir.

Dine insan unsurundan bağımsız olarak bakmak mümkün değildir, sadece ilahî boyuttan bakmak da olanaksızdır. İnsan unsurunun olduğu yerde insanların sosyo-kültürel altyapısına göre değişim olduğu gibi zaman ve mekana göre değişim de söz konusudur. Dini metinlerin oluşum süreçlerinin ve onların hangi yaklaşım ile yaklaşılabileceği sorunu, yani tarihin belirli bir aşamasında ilahi müdahalenin yüzyıllar sonra toplumsal birikim çerçevesinde tarihte nasıl anlaşıldığı ve nasıl olabileceği, bugün ve yarın nasıl anlaşılacağı sorunu da gündeme getirmektedir. İslam dini açısından baktığımız zaman ise Kur'an'ın retoriği, muhatabların dil yapısı, algı şartları, toplumlararası etkileşim bağlamında Müslüman toplum ve İslam dininin oluşum şartlarını incelemeden kadın konusunu anlamak mümkün değildir.

5. SONUÇ

Kadınlar, egemen kültürün yarattığı kadın imajını kendi içlerinde taşımazlar ve yalnızca dış baskı ve engellere karşı değil, egemen kültürün kendi içindeki tanımlarıyla da mücadele etmek zorundadırlar. Belki de mücadele gereği bile duymuyorlardır. Ayrıca, bu baskın imajlar ve modeller, toplumsal değişimin daha amaçlarına ulaşıldıktan çok sonra da devam eder; çünkü onlar aynı zamanda bilincin en derin katmanlarında da bulunurlar ve kimliğimizi o kadar şekillendirirler ki çoğu zaman farkında olmayız. Bu kalıpların değişmesi çoğunlukla yenileri ile değiştirilerek mümkündür. Burada imaj yaratmanın en güçlü kaynaklarından biri, meşruiyet ve içselleştirme aracı olarak dinle karşılaşmaktayız.

Kadınlar, kimliklerini özgürce tanımlamak ve toplumda bağımsız bireyler olmak istiyorlarsa, çatışmaya neden olan kadın imajını ortadan kaldırmalı; Bunu başarmak için, dinlerle ve kültürlerinin her yönüne nüfuz eden verili cinsiyet kalıp yargılarıyla hesaplaşmak zorundadırlar. Bu nedenle, kadınların dinin doğasını ve işlevini anlamaları belki de özellikle önemlidir.

Kadın haklarının kazanılması ile kadınların özgürleşmesi arasında fark vardır. Bu farkın altının çizilmesi, Türk toplumunda kadının statüsüne ilişkin aşırı iyimser değerlendirmelerden kaçınmak için bir uyarı işlevi görmelidir. Kadın haklarının sağlanması yasal bir meseledir ve kadının özgürleşmesinin ön koşuludur. Ancak yasal yapıdaki değişiklikler tek taraflı toplumsal değişim olarak kabul edilemezler. Türk

toplumunda kadınları değerlendirirken laik yasalar ve İslami gelenekler arasındaki etkileşim dikkate alınmalıdır.

Dini mekanizmalar, toplumun hemfikir olduğu, birlikte tepki gösterdiği, din ve geleneğin tam olarak uyumlu olmadığı değer ve düşünce biçimlerinin oluşmasında etkilidir. Din, gelenek ve değişim diyalektiğinde kadın konusunda önemli entelektüel tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Dini literatüre başka bir açıdan, belki de birçok farklı ve yeni açıdan bakmayı gerekli hale getirmiştir. Konu sadece dinin özüne aykırı taraflı bir yorum ve uygulama değildir. Metinlerin toplumsal oluşum süreçleri de ele alınmakta ve kadın konusundaki literatür zenginleştirilmektedir.

REFERENCES

- Açıkgöz, S. (2010). Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhan Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Açıkgöz, S. (2010). Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikhan Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ağırman, C., 2001, Kadının Yaratılışı, Rağbet yay., İstanbul.
- Akbaş Özer, S. (2019). Kadınların Dini Tutum Ve Davranışları (Van İl Merkezi Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akyol, S. (2004). Din Kadın İlikilerinin Din Sosyolojisi Açısından Analizi (Kahramanmaraş Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Altan, M. (2010). Kent Dindarlığı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Apak, F. (2019). Toplumsallaşma Sürecinde Kadın Dindarlığını Etkileyen Faktörler (Malatya Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Apalı, Y. (2011). “Sosyolojik Açısından Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 26, s. 49-64.
- Berger, P.L. (1995). Dinin Sosyal Gerçekliği. Çev. Ali Coşkun, İnsan Yay. İstanbul.
- Berktaş, F., 2000, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis, İstanbul, 240s.
- Bhasin, K., (2003). Toplumsal Cinsiyet, çev. Kader Ay, Kadın Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çelik, C. (2006). Kentsel Dindarlık. Ü. Günay, & C. Çelik içinde, Dindarlığın Sosyo Psikolojisi. Adana: Karahan Kitabevi.
- Çelik, C. ve Şahin, İ. (2006-2009). Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri. Toplum Bilimleri Dergisi. 1(1-3): 161.
- Durmuş, A. (2008). Geleneksel ve Modern Hurafeler Kısacasında Kadın. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Ersoy, E. (2009). “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 19, S. 2, s. 209-230.
- Geertz, C. (1993). Religion as a cultural system. In: The interpretation of cultures: selected essays, Geertz, Clifford,. Fontana Press pp.87-125

- Günay, Ü. (1999). Erzurum ve Çevre Köylerde Dinî Hayat. Erzurum: Erzurum Kitaplığı.
- Günay, Ü. (2006). Dindarlığın Sosyolojisi. Ü. GÜNAY, & C. Çelik içinde, Dindarlığın Soyo-Psikolojisi. Adana: Karhan Kitabevi.
- Günay, Ü., (1999). Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî hayat, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- Günay, Ü., 1998, Din Sosyolojisi, İnsan Yay., İstanbul.
- Günay, Ünver; Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- Karakaya, H., “Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın”, Journal of Analytic Divinity, 2018, C.2, S.2, s. 36-62.
- Savaş, E. (2012). Çalışan Kadınların Dinî Tutum Ve Davranışları (Sivas Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Skinner., Q., 1997, Çağdaş Temel Kuramlar, ADemirhan, Vadi Yay., 2. basım, Konya, 26İs.
- Sucu, A. (2005). Din ve Kadın. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Şahin, i. (2013). Kadın Dindarlığı. Diyanet Aylık Dergi. 265: 26-27.
- Taş, K. (2012). “ Sosyolojik Din Tanımları” Din Sosyolojisi El Kitabı. Grafiker Yay. Ankara.ss.37-43
- Tekin, M. (2004). Kutsal, Kadın ve Kamu. İstanbul: Açılım Kitap.
- Toker, İ., (2012), “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, Din Sosyolojisi El Kitabı, ed. Niyazi Akyüz, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ünver Günay, Din Sosyoloji, İnsan yay, İstanbul,2003.
- Vatandaş, C. (2007), "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", Sosyoloji Konferansları 35 s. 29-56.
- Yapıcı, A., (2016), Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Yeter, E. (2016). Din Ve Kadın Değerleri Bağlamında Kahramanmaraş'taki Aktif Kadın Derneklerinin Sosyolojik Analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Yinger, J. M. (1961). Religion, Society and the Individual. Third Printing, The Macmillan Company. New York.